

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

**ANNALS OF THE POLISH ASSOCIATION
OF AGRICULTURAL AND AGRIBUSINESS ECONOMISTS**

ROCZNIKI NAUKOWE
STOWARZYSZENIA EKONOMISTÓW ROLNICTWA I AGROBIZNESU

Received: 30.11.2023

Acceptance: 10.02.2024

Published: 20.03.2024

JEL codes: R11

Annals PAAAE • 2024 • Vol. XXVI • No. (1)

License: Attribution 3.0 Unported (CC BY 3.0)

DOI: 10.5604/01.3001.0054.2845

JUSTYNA BARCZYK-CIUŁA¹, TOMASZ WOJEWODZIC

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Polska

**RELACJE POMIĘDZY DZIAŁALNOŚCIĄ ROLNICZĄ
I POZAROLNICZĄ W GOSPODARSTWACH ROLNYCH
ZLOKALIZOWANYCH W KRAKOWSKIM OBSZARZE
METROPOLITALNYM²**

Słowa kluczowe: Krakowski Obszar Metropolitalny (KOM), pozarolnicza działalność gospodarcza, rolnictwo, dywersyfikacja, suburbanizacja

ABSTRAKT. Celem artykułu jest próba oceny wpływu działalności pozarolniczej prowadzonej przez rolnika na prowadzoną przez niego działalność rolniczą. Przedmiotem badań były różne formy działalności gospodarczej prowadzone w gospodarstwach rolniczych, zlokalizowanych w gminach na obszarze zurbanizowanym Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego. Badania terenowe przeprowadzono w latach 2020-2022 wśród przedsiębiorców i radnych gmin z celowo wytypowanych 21 jednostek terytorialnych. W wyniku nasilającej się urbanizacji i coraz silniejszej suburbanizacji współczesne przekształcenia przestrzeni miejskich zmieniły relację zachodzącą między rdzeniami metropolitalnymi i ich otoczeniem. Przenoszenie funkcji metropolitalnych na strefę podmiejską w coraz większym stopniu zmienia uwarunkowania i możliwości kształtowania układów przestrzennych, w tym obszarów wiejskich. Właściciele gospodarstw rolnych położonych w strefach bezpośredniego oddziaływania dużych miast podejmują próbę odrolnienia prowadzonej działalności lub ponoszą wysiłki w celu jej dywersyfikacji. Zastanawiająca jest relacja zachodząca pomiędzy rolniczą i pozarolniczą działalnością gospodarczą w podmiotach funkcjonujących w obszarze metropolitalnym. Wyniki badań wykazały, że w większości przypadków prowadzona działalność pozarolnicza wpływa destrukcyjnie na produkcję rolniczą gospodarstw znajdujących się w strefach oddziaływania Krakowa.

¹ Corresponding author: justyna.barczyk-ciula@urk.edu.pl

² Publikacja sfinansowana z subwencji Ministerstwa Edukacji i Nauki dla Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie na 2023 rok.

WSTĘP

Przestrzeń wielkich miast ulega coraz szybciej zachodzącym procesom przeobrażeniowym, które są wypadkową pojawiających się, konkurencyjnych względem siebie, ale i komplementarnych ruchów globalizacyjnych i regionalizacyjnych. Wskutek przybierającej na sile metropolizacji dochodzi do przeniesienia funkcji metropolitalnych na jednostki samorządu terytorialnego, będące w strefie oddziaływania ośrodka centralnego. W rezultacie procesy te mogą przyjąć dwa wymiary: podstawowy, polegający na alokacji zarówno mieszkańców miasta, jak i przedsiębiorstw poza granice rdzenia obszaru metropolitalnego, lub zaawansowany, objawiający się przez przeobrażenia morfologiczne i funkcjonalne obszarów podmiejskich [Champion 2001].

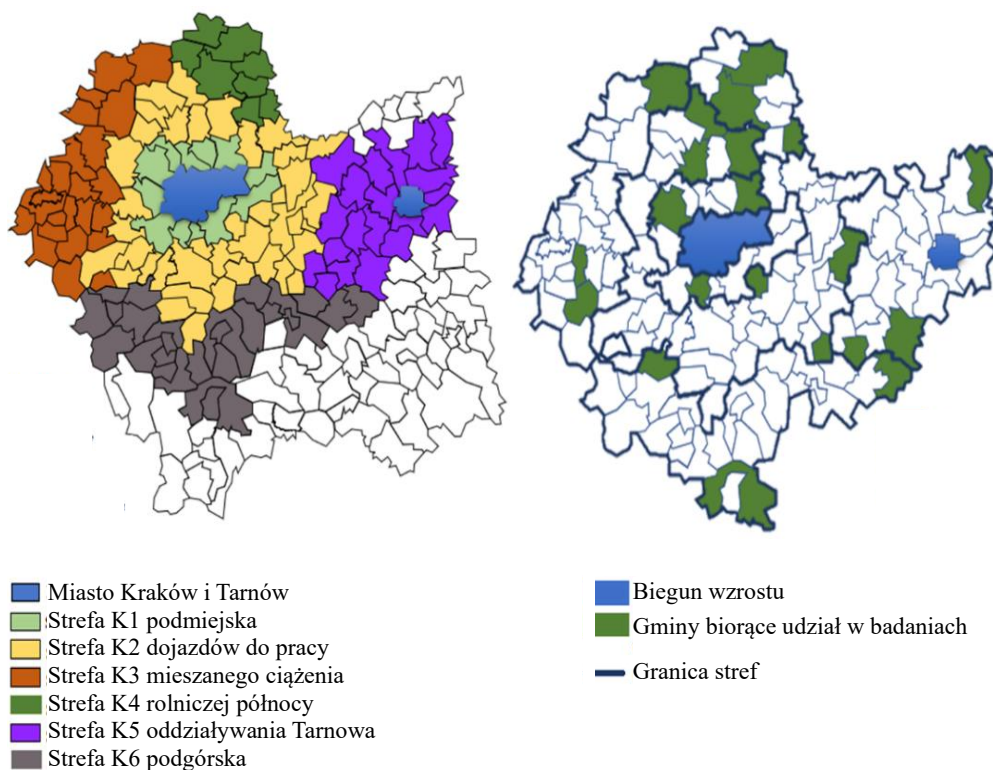
Rolnictwo zawsze było obecne na obszarze miast i w ich otoczeniu. Wynika to m.in. z tego, że bardzo często dostępność terenów o dobrych warunkach glebowych była głównym czynnikiem lokalizacyjnym miast. Jeszcze do niedawna strefa podmiejska była naturalną bazą żywnościową dla mieszkańców obszarów zurbanizowanych, a jej zasięg żywicielski powiększał się wraz z rozrostem aglomeracji [Sroka 2016]. Jednak w następstwie procesu suburbanizacji bardzo często następuje marginalizacja funkcji produkcyjno-rolniczych na obszarach podmiejskich [Kołodziejczak 2020]. Obecnie na obszarach zurbanizowanych obserwuje się konflikt zachodzący pomiędzy funkcjami ekstensywnymi, takimi jak np. rolnictwo i leśnictwo a intensywnymi, takimi jak przemysł i mieszkalnictwo na obszarach sąsiadujących z miastami. Na skutek występującego konfliktu rolnictwo traci swoje funkcje produkcyjne. Niska opłacalność produkcji, napływ ludności nierolniczej i intensyfikacja procesu odrolnienia użytków rolnych w związku z wysokimi cenami gruntów budowlanych, skutkują likwidacją gospodarstw rolnych w strefach podmiejskich [Bański 2014].

W miarę rozwoju aglomeracji zasięg przestrzenny naturalnej bazy żywicielskiej oddala się od miasta centralnego. Obecnie metropolitalny rynek żywnościowy jest zasilany w zdecydowanej przewadze produkcją pochodzącą z obszarów peryferyjnych i importowaną spoza granic kraju [Kołodziejczak i in. 2019]. Fakt ten negatywnie wpływa na rolnictwo i obszary wiejskie, prowadząc do redukcji powierzchni gruntów rolnych i inicjowania procesów przebudowy struktury agrarnej, dywesticji w gospodarstwach rolnych oraz nasilanie dezagraryzacji [Wojewodzik 2017].

Celem opracowania jest przedstawienie relacji zachodzących pomiędzy działalnością rolniczą i pozarolniczą w gminach zlokalizowanych w Krakowskim Obszarze Metropolitalnym (KOM). Szczególną uwagę zwrócono na zmiany zachodzących w zakresie działalności rolniczej w badanych podmiotach.

MATERIAŁ I METODYKA BADAŃ

Gminy zlokalizowane w obrębie KOM są dobrym przykładem wielokierunkowych zmian, które dokonują się od pewnego czasu w środowisku wiejskim na skutek suburbanizacji. Tereny podmiejskie Krakowa, mające coraz lepsze połączenia komunikacyjne i niższe ceny gruntów w porównaniu z miastem centralnym, stają się bardzo atrakcyjne dla mieszkańców i inwestorów, co skutkuje wzrostem zasięgu oddziaływania rdzenia na jednostki sąsiadujące i przenoszeniem funkcji metropolitalnych na gminy coraz dalej oddalone od Krakowa. Dla potrzeb prowadzonych badań granice KOM wyznaczono na podstawie raportu pt. „Oszacowanie wartości wskaźnika dostępności czasowej na potrzeby dokumentów strategicznych, których postępy są monitorowane w ramach bazy STRATEG (izochrona drogowa 60 i 90 minut)”, przygotowanym przez Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego PAN w Warszawie.

Rysunek 1. Obszar badań

Źródło: opracowanie własne

Obszar badawczy podzielono w sposób autorski na 6 stref:

1. Strefa K1 „podmiejska” – wydzielona na podstawie projektu Wojciecha Sroki pt. „Rolnictwo miejskie jako wyzwanie zrównoważonego rozwoju obszarów metropolitalnych w Polsce – aspekty ekonomiczno-społeczne, środowiskowe i planistyczne”, w skład której weszło 13 gmin ściśle sąsiadujących z miastem Krakowem.
2. Strefa K2 „dojazdów do pacy” – określona na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego przyjętego uchwałą Sejmiku Województwa Małopolskiego 26 marca 2018 roku, wyznaczono 39 gmin.
3. Strefa K3 „mieszanego ciężenia” – określona na podstawie wyników badań Aleksandra Noworola, jej zasięg to 24 gminy, które znajdują się pod jednoczesnym oddziaływaniem miasta Krakowa i sąsiadujących miast województwa śląskiego.
4. Strefa K4 „rolniczej północy” – znalazło się w niej 8 gmin charakteryzujących się najwyższymi wartościami wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej.
5. Strefa K5 „oddziaływania Tarnowa” – określona według tego samego kryterium, co strefa K3, w skład strefy wchodzi 19 gmin znajdujących się zarówno pod oddziaływaniem Krakowa, jak i Tarnowa (dwóch miast na prawach powiatu).
6. Strefa K6 „podgórska” – w jej skład weszło 25 gmin charakteryzujących się najmniej korzystnymi warunkami do produkcji rolniczej na podstawie wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz jego składowej, opisującej rzeźbę terenu [Barczyk-Ciuła i Satola 2022].

Do badań terenowych wytypowano w sposób celowy 21 jednostek terytorialnych. W każdej z wydzielonych stref do badań wybrano:

- gminę posiadającą uprzywilejowaną strefę gospodarczą,
- gminę o charakterze wiejskim,
- gminę z dostępem do drogi krajowej lub wojewódzkiej.

Ponadto w strefie drugiej (K2), ze względu na jej liczebność i rozciągłość przestrzenną, podwojono liczbę wytypowanych gmin w celu pogłębienia badań. Badania terenowe przeprowadzono w latach 2020-2022 wśród przedsiębiorców i radnych gminnych. W badaniach wzięło udział 252 radnych, których opinie na temat skutków rozpoczęcia pozarolniczej działalności gospodarczej uzupełniono o oceny rolników prowadzących jednocześnie pozarolniczą działalność gospodarczą w badanych gminach (63 respondentów/przedsiębiorców). Z uwagi na brak reprezentatywności próba badawcza nie pozwala generalizować wyników na całą populację gmin.

FUNKCJONOWANIE ROLNICTWA NA OBSZARACH METROPOLITALNYCH

Obszary wiejskie położone w zasięgu wpływu dużego ośrodka miejskiego należą do tych, które najszybciej ulegają procesom przekształceń. Rozwój procesów industrializacyjnych i urbanizacyjnych powoduje zmiany w strukturze użytkowania ziemi, intensywności produkcji rolniczej, przekształcenia w strukturze społeczno-zawodowej ludności zamieszkującej tereny wiejskie, a także zmiany w osadnictwie. Za zjawisko o charakterze globalnym można uznać dynamiczne zmiany w sposobie użytkowania gruntów na obszarach metropolitalnych. Jak wykazali Wojciech Sroka i zespół badaczy [2019], wpływ procesów urbanizacyjnych na tereny rolnicze ma dwójaki charakter. Z jednej strony, następuje rozwój infrastruktury i terenów zabudowanych kosztem gruntów rolnych, a z drugiej, obserwuje się proces porzucania gruntów rolnych, szczególnie jest to widoczne w środkowo-wschodniej i południowej Europie. Czynnikiem sprzyjającym porzucaniu ziemi są m.in. niewielki areal i słaba kondycja ekonomiczna gospodarstw rolnych w strefach podmiejskich, niska jakość gleby, a także łączenie aktywności rolniczej z pozarolniczymi źródłami dochodów. Jak wynika z badań Aleksandry Płonki i zespołu badawczego [2020], prowadzonych dla danych za lata 2004-2016, w populacji gospodarstw towarowych prowadzących działalność na obszarach graniczących z rdzeniami obszarów metropolitalnych, w Polsce następowało wyraźne ograniczanie zarówno liczb stad, jak i skali produkcji zwierzęcej. Intensywność organizacji produkcji rolniczej zwiększała się wraz z oddalaniem się od rdzeni obszarów metropolitalnych. Potwierdza to opisaną w teorii ekonomii koncepcję odwróconych kręgów Thünera, sformułowaną przez Sinclaira, zgodnie z którą wyniki produkcyjne i wydajność z jednostki powierzchni zwiększają się wraz z oddalaniem się od centrów miast. Prowadzone przez tych autorów analizy potwierdziły generalny trend wycofywania się rolników funkcjonujących w pobliżu miast z produkcji zwierzęcej i wyraźną ekstensyfikację organizacji gospodarstw.

Na tempo procesów recesywnych obserwowanych w gospodarstwach rolnych, oprócz samej lokalizacji, istotny wpływ mają również jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i możliwość podjęcia pracy poza gospodarstwem lub pozarolniczej działalności gospodarczej. Jak wykazały badania, m.in. Justyny Barczyk i zespołu badaczy [2018] oraz Wojciecha Sroki i zespołu badawczego [2018], na poziom przedsiębiorczości na danym terenie istotny wpływ ma gęstość zaludnienia, która oddziałuje zarówno na chłonność rynku, jak i na dostępność zasobów siły roboczej. Obserwowane procesy suburbanizacji i metropolizacji obszarów podmiejskich nie tylko stymulują procesy dywestycji w rolnictwie [Wojewodzik 2017], ale również przez stymulację rozwoju przedsiębiorczości przyczyniają się do wielofunkcyjnego rozwoju obszarów podmiejskich.

Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich postuluje nie tylko tworzenie nowych, niezwiązanych z rolnictwem miejsc pracy, ale także dywersyfikację źródeł dochodu. Budżety rodzin wiejskich nie mogą być uzależnione tylko i wyłącznie od pracy w rolnictwie, ale ich składową powinny być również dochody z innych nierolniczych źródeł [Krakowiak-Bal 2009]. W konsekwencji zapewnienie ludności wiejskiej poziomu życia odpowiadającego warunkom bytowym mieszkańców miast, przy jednoczesnym zachowaniu produkcyjnej funkcji rolnictwa i naturalnego środowiska, wiąże się z koniecznością uzupełniania produkcji rolnej inną działalnością gospodarczą [Zajac 2008]. Występowanie rolniczej i pozarolniczej aktywności rolnika skutkuje koniecznością rozdysponowania czynników produkcji znajdujących się w posiadaniu gospodarstwa rolnego. Od proporcji podziału czasu pracy, nakładów kapitału finansowego i materialnego oraz wykorzystania ziemi zależy relacja zachodząca pomiędzy poszczególnymi działalnościami. Związek zachodzący między rolniczą a pozarolniczą działalnością gospodarczą może mieć charakter:

- suplementarny, gdy obydwie działalności występują obok siebie, są od siebie niezależne i nie mają na siebie większego wpływu;
- komplementarny, uzupełniający, gdy jedna działalność służy drugiej [Zajac 2014], a w analogii do zjawisk obserwowanych w przyrodzie mógłby być utożsamiany z symbiozą organizmów;
- konkurencyjny, który w skrajnej formie można określić jako kanibalizm, gdzie rozwój jednej z działalności skutkuje likwidacją (pożarciem) drugiej [Wojewodzik 2017].

Zachodzące powszechnie w otoczeniu dużych miast procesy suburbanizacji mogą mieć różny wpływ na obszary podmiejskie i na funkcjonujące w nich gospodarstwa rolne, a skutki tych procesów mogą być różnie oceniane przez poszczególne grupy społeczne i zawodowe. O ile podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej przez osoby posiadające gospodarstwa rolne należy uznać za działanie sprzyjające wielofunkcyjnemu rozwojowi danego obszaru, o tyle nie zawsze jest to działanie nadające dotychczasowej działalności rolniczej trwały charakter. Czasem wręcz przeciwnie, może być etapem repozycjonowania prowadzonej działalności i skutkować uwolnieniem gruntów rolnych, które zostaną wykorzystane w innym gospodarstwie, czasowo porzucone lub zagospodarowane na cele nierolnicze.

WYNIKI BADAŃ

SUBURBANIZACJA W KRAKOWSKIM OBSZARZE
METROPOLITALNYM

Proces suburbanizacji w KOM, podobnie jak w całym kraju, do połowy lat 90. XX wieku charakteryzował się stosunkowo małą intensywnością. Dopiero transformacja ustrojowa w 1989 roku i przywrócenie samorządności gminom pozwoliły na wzrost tempa tego zjawiska [Kajdanek 2011b]. Z kolejnym rokiem obserwuje się wzmożoną migrację ludności z miasta centralnego na obszary sąsiadujące. Gminy biorące udział w badaniu charakteryzują się dużą dynamiką suburbanizacji, jak również silnym powiązaniem z krakowskim rynkiem pracy i rynkiem mieszkaniowym. Jednak procesy migracyjne nie są równomiernie silne w przypadku wszystkich jednostek samorządu terytorialnego. Jak wykazują badania, suburbanizacja i związana z nią migracja ludności w 2020 roku najsilniej zachodziły w gminach bezpośrednio sąsiadujących z Krakowem. Szczególnie jednostki położone na południowy wschód od miasta doświadczają dużego napływu ludności miejskiej. Duże natężenie migracji ze stolicy Małopolski jest także zauważalne w gminach położonych w strefie K2 (dojazdów do pracy), w przypadku której odległość od rdzenia obszaru metropolitalnego jest akceptowalna przez migrantów w kwestii codziennego przemieszczania się do miejsca zatrudnienia. Obszarem o wyraźnie zaakcentowanym zjawisku suburbanizacji są również gminy sąsiadujące z Tarnowem, drugim pod względem liczby ludności miastem województwa, co dowodzi, że miasto to jest drugim lokalnym biegunem wzrostu badanego obszaru.

W literaturze przedmiotu można doszukać się stwierdzeń, że faktyczny przepływ ludności do gmin znajdujących się w zasięgu oddziaływania Krakowa może być dwu- i trzykrotnie wyższy niż ujawniany w oficjalnych danych. Może to wynikać z zaniechania meldunku w nowym miejscu zamieszkania całej rodziny lub jej poszczególnych członków [Kajdanek 2011a].

Z uwagi na powstałe różnice szczególnie interesujące mogą być opinie na temat oddziaływania rdzenia metropolitalnego na jednostki sąsiadujące w odczuciu aktywnej społeczności danej gminy (tabela 1).

Pomimo że proces suburbanizacji w KOM ma relatywnie krótką historię, to w opinii radnych i przedsiębiorców cechuje ją wysoki poziom zróżnicowania. Z badań ankietowych wynika, że w gminach lokalizowanych w obrębie KOM proces suburbanizacji traci na sile wraz ze wzrostem odległości od rdzenia metropolii. Gminy o najdalszym zasięgu terytorialnym odnotowują sporadyczne przypadki osiedlania się nowoprzybyłych mieszkańców ze stolicy województwa. Z kolei w strefie K1 podmiejskiej, zauważalny jest największy napływ ludności dotychczas zamieszkującej miasto centralne. Jest to obszar wykazujący się największym zainteresowaniem osób opuszczających Kraków. Cieszące się

Tabela 1. Występowanie zjawiska suburbanizacji w KOM w opinii radnych badanych gmin w latach 2020-2022

Opinie	Strefa*											
	K1		K2		K3		K4		K5		K6	
	R**	P**	R	P	R	P	R	P	R	P	R	P
	odsetek respondentów wskazujących daną odpowiedź [%]											
Tak, o silnym natężeniu	93,9	87,5	45,1	46,2	8,2	40,0	6,7	14,3	7,3	0,0	32,1	27,3
Tak, sporadyczne przypadki	0,0	0,0	46,5	38,5	38,8	20,0	66,7	57,1	56,1	71,4	21,4	54,5
Nie zauważyłem	6,1	12,5	7,0	7,7	34,7	10,0	16,7	0,0	36,6	0,0	25,0	9,1
Nie występuje	0,0	0,0	1,4	7,7	18,4	30,0	10,0	28,6	0,0	28,6	21,4	9,1

* Strefy: K1 – podmiejska, K2 – dojazdów do pacy, K3 – mieszanego ciężenia, K4 – rolniczej północy, K5 – oddziaływania Tarnowa, K6 – podgórska

** R – członkowie Rady Gminy, P – przedsiębiorcy

Źródło: opracowanie własne

mniejszym zainteresowaniem, ale w dalszym ciągu atrakcyjne w sensie mieszkaniowym, były gminy znajdujące się w drugim pierścieniu okalającym Kraków.

Opisane procesy wskazują na zasadnicze zmiany zachodzące w strukturze społeczno-gospodarczej gmin podmiejskich, w konsekwencji czego dochodzi do przechodzenia suburbanizacji na kolejne jednostki samorządu terytorialnego, charakteryzując się coraz większą jej intensywnością, nowym zagospodarowaniem strefy podmiejskiej, jak i wzrostem jej konkurencyjności i niezależności względem miasta centralnego.

SKUTKI PODJĘCIA I PROWADZENIA POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ PRZEZ ROLNIKÓW DZIAŁAJĄCYCH W KRAKOWSKIM OBSZARZE METROPOLITALNYM

Postępująca suburbanizacja objawiająca się migracją ludzi i podmiotów gospodarczych spowodowała zmianę niektórych zachowań ludności w poszczególnych strefach. Stała presja inwestorów i atrakcyjność terenów podmiejskich powodują nasilenie tendencji zmiany profilu użytkowania czynników produkcji w poszczególnych strefach najbliższego sąsiedztwa centrum metropolii. Dlatego dochodzi do przypadków, że czynniki będące dotychczas w dyspozycji gospodarstwa domowego i rolnego, takie jak ziemia, kapitał i siła robocza, są w całości lub w części przesuwane z rolnictwa do pozarolniczej działalności gospodarczej [Ryś-Jurek 2019].

Z opinii ankietowanych wynika, że rozpoczęcie pozarolniczej aktywności gospodarczej wywarło negatywny wpływ na działalność rolniczą (tabela 2). Chociaż w dalszym ciągu we wszystkich gospodarstwach prowadzonych przez badanych przedsiębiorców była kontynuowana produkcja rolnicza, to jednak uległa ona znacznej redukcji.

W największym zakresie redukcji uległa produkcja w gospodarstwach usytuowanych w strefach mieszanego ciążenia oraz podmiejskiej. Czynnikiem w dużym stopniu warunkującym ten wynik jest bliskość miast (w przypadku strefy K3 oprócz Krakowa jest to również centrum Metropolii Śląskiej), które oferując rynek pracy pozarolniczej i rynki zbytu dla pozarolniczej działalności gospodarczej sprzyjają ograniczaniu działalności produkcyjnej w rolnictwie. Zdecydowanie najmniej destruktywny wpływ pozarolniczej działalności gospodarczej rozpoczynanej przez rolnika na działalność rolniczą odczuli rolnicy stref K4 i K6. Z badań wynika, że w tych częściach obszaru badawczego zachodzi największa synchronizacja pomiędzy poszczególnymi aktywnościami. W przypadku około 64% gospodarstw zlokalizowanych w tych strefach środki finansowe pozyskane z prowadzenia gospodarstwa rolnego były wykorzystywane do rozwoju przedsiębiorstwa nierolniczego.

Przeniesienie zasobów pomiędzy działalnościami ukazuje stopień powiązań i relacji zachodzących między nimi. Przeprowadzone badania wykazały, że do zasobu, który jest najczęściej przenoszony do nowego przedsięwzięcia należy praca. Wszyscy respondenci zgodnie zauważyli zmniejszenie zaangażowania członków rodziny w prace rolnicze. Badania wskazały również, że podczas uruchamiania nowego przedsięwzięcia wykorzystywano także składnikami majątku, takie jak budynki i budowle użytkowane wcześniej na potrzeby działalności rolniczej. W przypadku gospodarstw strefy mieszanego ciążenia do rozwoju działalności pozarolniczej respondenci również angażowali środki pochodzące ze sprzedaży ziemi i środków trwałych wykorzystywanych wcześniej w gospodarstwie, tj. maszyn i urządzeń rolniczych.

Uruchomienie dodatkowej działalności pozarolniczej wywiera różnokierunkowy wpływ na dotychczasową aktywność gospodarstwa rolnego. Zainicjowanie nowej aktywności pozarolniczej może stanowić jeden z czynników prowadzących do restrukturyzacji gospodarstwa przez zmianę jego struktury potencjału wytwórczego, co więcej, prowadzi nie tylko do realokacji działalności, ale także do zmian w strefie jej organizacji [Wojewodziec 2010]. Zainicjowanie pozarolniczej działalności gospodarczej może stać się czynnikiem stymulującym dotychczasową aktywność rolniczą gospodarstwa rolnego. Taka sytuacja występuje miejsce przede wszystkim w podmiotach realizujących strategię dywersyfikacji wertykalnej i horyzontalnej [Żmija 2018].

Prowadzone badania wykazały wyraźnie, że pozytywny charakter relacji zachodzących pomiędzy działalnościami w obrębie jednego podmiotu jest zdecydowanie rzadziej akcentowany przez respondentów. W opinii radnych wszystkich badanych stref, rolnicy dywersyfikujący swoją działalność nie praktykują przeznaczania zysku wypracowanego

Tabela 2. Skutki rozpoczęcia pozarolniczej działalności gospodarczej w opiniach rolników/przedsiębiorców w latach 2020-2022

Skutki	Odsetek respondentów wskazujących daną odpowiedź [%] w strefie*					
	K1	K2	K3	K4	K5	K6
Zwiększenie dochodów ogółem rodziny	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Znaczne ograniczenie produkcji rolniczej gospodarstwa	87,5	69,2	100,0	21,4	71,4	36,4
Zaniechanie produkcji rolniczej na sprzedaż	87,5	61,5	90,0	14,3	71,4	0,0
Zaniechanie produkcji zwierzęcej	25,0	23,1	40,0	7,1	0,0	18,2
Zmniejszenie zaangażowania członków rodziny w pracę w gospodarstwie	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	81,8
Trudności w pogodzeniu pracy w firmie i pracy w gospodarstwie	100,0	100,0	100,0	85,7	100,0	90,9
Pozyskanie środków ze sprzedaży maszyn i urządzeń rolniczych na inwestycje potrzebne w firmie	25,0	23,1	50,0	14,3	14,3	0,0
Pozyskanie środków ze sprzedaży ziemi na inwestycje potrzebne w firmie	12,5	30,8	50,0	0,0	42,9	0,0
Wykorzystanie na rozwój firmy środków finansowych i oszczędności wypracowanych w gospodarstwie	0,0	15,4	30,0	64,3	28,6	63,6
Wykorzystywanie w działalności pozarolniczej budynków i budowli służących wcześniej produkcji rolniczej	75,0	61,5	70,0	64,3	57,1	27,3
Wykorzystywanie maszyny, urządzeń i pojazdów służących wcześniej do produkcji rolniczej w nierolniczej	25,0	38,5	40,0	57,1	42,9	45,5

* Strefy K1-K6 – jak w tabeli 1

Źródło: opracowanie własne

w przedsiębiorstwie na wzmocnienie produkcji rolniczej (tabela 3). W przypadku strefy podmiejskiej i dojazdów do pracy kierunek przepływu kapitału finansowego jest odwrotny, to fundusze pozyskane ze sprzedaży czynnika produkcji, jakim jest ziemia, zasilają aktywa obrotowe pozarolniczej działalności gospodarczej.

Występowanie dysproporcji w opłacalności pomiędzy poszczególnymi aktywnościami w gospodarstwie rolnym powoduje, że relacja zachodząca między działalnością rolniczą i pozarolniczą przyjmuje pozytywny lub naturalny charakter jedynie do momentu wykorzystywania wolnych zasobów czynników produkcji. W przypadku ich ograniczonej ilości nasila się zjawisko konkurencji pomiędzy poszczególnymi działalnościami, które skutkuje w wielu przypadkach, po uwzględnieniu niskiej opłacalności produkcji rolnej, ekstensyfikacją lub całkowitym zaniechaniem i wycofaniem z rolnictwa zaangażowanych zasobów [Czyżewski i in. 2019]. Relacja poszczególnych działalności w zdecydowanej większości podmiotów przyjmuje charakter negatywny. Dotyczy to przede wszystkim

Tabela 3. Skutki rozpoczęcia pozarolniczej działalności gospodarczej przez rolników w opiniach radnych w latach 2020-2022

Skutki	Średnia ocen* w strefie					
	K1	K2	K3	K4	K5	K6
Zaniechanie działalności rolniczej i sprzedaży gospodarstwa	4,03	2,97	2,44	2,83	3,05	3,00
Zaniechanie działalności rolniczej i wdzierżawienie ziemi rolnej	4,00	3,42	2,92	3,47	3,34	3,21
Zaniechanie działalności rolniczej i zostawienie ziemi bez upraw	3,79	2,79	2,26	1,53	3,17	3,21
Stworzenie na bazie gospodarstwa rolnego firmy powiązanej z rolnictwem	2,70	2,17	2,62	2,70	2,37	2,25
Stworzenie firmy nie związanej z rolnictwem przez osobę, która jest właścicielem ziemi rolniczej	2,94	2,58	2,67	2,73	2,98	2,82
Sprzedaż ziemi rolniczej w celu pozyskania środków na utworzenie lub dofinansowanie działalności gospodarczej	3,36	2,30	2,36	2,07	2,29	2,29
Zysk wypracowany w firmie przeznaczany jest na wzmocnienie (rozwój) produkcji rolniczej	2,27	2,18	2,82	2,72	2,56	2,39

* Średnia ocena występowania zjawiska: 5 – bardzo często, 4 – często, 3 – sporadycznie, 2 – rzadko, 1 – bardzo rzadko, strefy K1-K6 – jak w tabeli 1

Źródło: opracowanie własne

gospodarstw małopowierzchniowych oraz cechujących się niskimi dochodami wypracowanymi w rolnictwie [Zborowski i in. 2019].

Opinie radnych były mało zróżnicowane i jak wskazują badania, ich zdaniem zachodzące na obszarze poszczególnych stref KOM zmiany skutkują w większości przypadków marginalizacją działalności rolniczej. W szczególności w gminach najbliższej sąsiadujących z miastem Krakowem rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej skutkuje zaniechaniem produkcji rolniczej i zmianami w sposobie wykorzystania posiadanych zasobów ziemi. Zgodnie z przypuszczeniami, rolnicy-przedsiębiorcy częściej decydują się na wydzierżawienie ziemi rolnej lub pozostawienie jej bez uprawy niż na jej sprzedaż. Głównego powodu takiego zachowania można upatrywać w założeniu, że ziemia jest doskonałą formą lokaty kapitału i pozwala na utrzymanie wartości pieniądza [Roszkowska-Mądra 2020]. Tym samym rolnicy KOM utrzymują zasoby ziemi w posiadaniu, licząc na wzrost jej wartości w przyszłości. Szczególnym przykładem jest strefa rolniczej północy, w której działki rolne pozostawione bez upraw są bardzo rzadkim widokiem, gdyż atutem tego rejonu są urodzajne i żyzne gleby II i III klasy bonitacyjnej [Tabor i Kuboń 2010], które decydują, że dominującą działalnością całego powiatu miechowskiego w dalszym ciągu pozostaje wysoko rozwinięte rolnictwo.

PODSUMOWANIE

Do najważniejszych zmian zachodzących w otoczeniu metropolii należy zaliczyć przemieszczanie się ludności z miast centralnych do stref podmiejskich. Na skutek procesów suburbanizacji następuje intensywny rozwój obszarów otaczających rdzenie metropolitalne, a w konsekwencji napływu ludności dochodzi do wzmożonego rozwoju budownictwa mieszkaniowego oraz wzrostu zagospodarowania infrastrukturalnego. Obszary znajdujące się w strefie oddziaływania ośrodków miejskich w szybkim tempie tracą swój wiejski i rolniczy charakter. Silna ekspansja przestrzenna miasta na tereny podmiejskie powoduje intensywny rozwój podmiotów prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą i sprzyja dywersyfikacji działalności w istniejących gospodarstwach rolnych. Na obszarach podmiejskich rolnictwo funkcjonuje w specyficznych warunkach. Przeniesienie funkcji metropolitalnych na jednostki terytorialne będące pod oddziaływaniem rdzenia, inicjuje konkurencję o czynniki wytwórcze pomiędzy poszczególnymi działalnościami. Gospodarstwo domowe, rolne i przedsiębiorstwo tworzy swoistego rodzaju triadę, spajaną osobą rolnika i korzystającą ze wspólnych zasobów. Jednak w przypadku niedostatecznej liczby czynników wytwórczych jedna z działalności ulega procesowi destrukcji.

Na uwagę zasługuje to, że KOM to obszar, na którym występują liczne konflikty między poszczególnymi funkcjami, zwłaszcza pomiędzy działalnościami rolniczą i pozarolniczą. Dynamicznie zachodzące zmiany na obszarach podmiejskich spowodowały, że na terenach wiejskich dochodzi do marginalizacji produkcji rolniczej. Utraciła ona swoją funkcję wiodącą na rzecz innych funkcji, takich jak budownictwo, przemysł, usługi i rekreacja.

Można przypuszczać, że w przyszłości rozwój miasta centralnego i nasilenie procesów suburbanizacji spowoduje dalsze przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne strefy podmiejskiej KOM. Wzrost dostępności komunikacyjnej terenów bardziej oddalonych od miasta będzie powodował dalsze przesuwanie granic oddziaływania Krakowa, tym samym pogłębiając procesy zmiany struktury działalności w gospodarstwach rolnych i wypierania zaangażowani czynników wytwórczych z rolnictwa. Wydaje się, że głównym problemem wynikającym z dynamicznego rozwoju suburbiów będzie konieczność zharmonizowania współfunkcjonowania wszystkich działalności, w celu stymulowania zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego strefy podmiejskiej KOM.

BIBLIOGRAFIA

- Bański Jerzy. 2014. Współczesne typologie obszarów wiejskich w Polsce – przegląd podejść metodologicznych (Contemporary typologies of rural areas in Poland – an overview of methodological approaches). *Przegląd Geograficzny* 86 (4): 450-452. DOI: 10.7163/PrzG.2014.4.1.
- Barczyk Justyna, Marcin Nogieć, Wojciech Sroka, Tomasz Wojewodziec. 2018. Pozarolnicza działalność gospodarcza w gminach położonych w zasięgu oddziaływania Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (Non-agricultural business activities in gminas located within range of impact of Kraków Metropolitan Area). *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich* 105 (1): 47 -57. DOI: 10.22630/RNR.2018.105.1.4.
- Barczyk-Ciuła Justyna, Satoła Łukasz. 2022. Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w gminach Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (Conditions for the development of entrepreneurship in the municipalities of the Krakow Metropolitan Area). *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists* XXIV (4): 13-26. DOI: 10.5604/01.3001.0016.1359.
- Champion Tony. 2001. Urbanization, suburbanization, counterurbanization and reurbanization. [In] *Handbook of Urban Studies*, ed. Ronan Padison, 143-162, Londyn: SAGE Publication.
- Czyżewski Andrzej, Ryszard Kata, Anna Matuszczak. 2019. Wpływ krajowych i unijnych wydatków budżetowych na alokację czynników produkcji w polskim rolnictwie (Impact of national and EU budget expenditures on allocation of production factors in Polish agriculture). *Ekonomista* 1: 45-72. DOI: 10.52335/dvqp.te112.

- Kajdanek Katarzyna. 2011a. *Między miastem a wsią. Suburbanizacja w Polsce na przykładzie osiedli podmiejskich Wrocławia* (Between city and countryside. Suburbanization in Poland on the example of suburban housing estates in Wrocław). Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Kajdanek Katarzyna. 2011b. Suburbanizacja w Polsce – pejzaż społeczno-przestrzenny (Suburbanization in Poland – a socio-spatial landscape). *Przegląd Socjologiczny* 60 (2-3): 303-320.
- Kołodziejczak Anna. 2020. Badania naukowe w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w Zakładzie Geografii Rolnictwa i Wsi UAM (Scientific research on rural development in the Department of Agricultural and Rural Geography). *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna* 50: 63-81. DOI: 10.14746/rrpr.2020.50.05.
- Kołodziejczak Anna, Ewa Kacprzak, Barbara Maćkiewicz. 2019. Problemy rolnictwa na obszarach metropolitalnych (Problems of agriculture in metropolitan areas). *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna* 47: 37-55. DOI: 10.14746/rrpr.2019.47.04.
- Krakowiak-Bal Anna. 2009. Pozarolnicza działalność gospodarza polskich gospodarstwach rolniczych na tle gospodarstw z krajów UE (Other gainful activity in agricultural holdings in Poland and EU countries). *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich* 5: 209-217.
- Płonka Aleksandra, Wojciech Sroka, Tomasz Wojewodziec. 2020. Livestock production in metropolitan areas – changes in scale and structure. *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economist* 22 (1): 270-278.
- Roszkowska Mądra Barbara. 2020. Analiza zmian użytkowania gruntów rolnych w Polsce po 1990 roku. [W] *Institutionalne i strukturalne aspekty rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Księga poświęcona pamięci dr hab. Adama Sadowskiego Profesora Uniwersytetu w Białymstoku* (Analysis of changes in the use of agricultural land in Poland after 1990. [In] Institutional and structural aspects of the development of agriculture and rural areas. A book dedicated to the memory of Dr. hab. Adam Sadowski, Professor at the University of Białystok), ed. Renata Przygodzka, Ewa Gruszewska, 183-199. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. DOI:10.15290/isarrow.2020.09.
- Ryś-Jurek Roma. 2019. *Sila finansowa oraz jej uwarunkowania produkcyjno-ekonomiczne w gospodarstwach rolnych Unii Europejskiej* (Financial strength and its production and economic conditions on European Union farms). Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Sroka Wojciech. 2016. Aktywność ekonomiczna i powiązanie z rynkiem gospodarstw rolnych zlokalizowanych w miastach oraz ich obszarach funkcjonalnych (Economic activity and connection with market of farms located in cities and their functional areas). *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* XVIII (5): 231-237.
- Sroka Wojciech, Bernd Pölling, Tomasz Wojewodziec, Mirosław Strus, Paulina Stolarczyk, Olga Podlinska. 2019. Determinants of farmland abandonment in selected metropolitan areas of Poland: A spatial analysis on the basis of regression trees and interviews with experts. *Sustainability* 11 (11): 3071: 1-23. DOI: 10.3390/su11113071.

- Tabor Sylwester, Maciej Kuboń. 2010. Usługi techniczne i usługi produkcyjne w wybranych gospodarstwach powiatu miechowskiego (Technical services and production services in selected farms of the Miechów County). *Inżynieria Rolnicza* 7 (125): 207-2013.
- Wojewodziec Tomasz. 2010. Dywestycje w gospodarstwach rolnych – istota, definicje, podział (Divestments in agricultural farms – essence, definitions, division). *Więś i Rolnictwo* 2 (147): 96-108.
- Wojewodziec Tomasz. 2017. Procesy dywestycji i dezagraryzacji w rolnictwie o rozdrobnionej strukturze agrarnej (Processes of disinvestment and deagrarianization in agriculture with a fragmented agrarian structure). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kollątaja w Krakowie* 535 (412).
- Zając Joanna. 2008. Zmiany w podejmowaniu pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne w wybranych gminach wiejskich województwa mazowieckiego w latach 1996-2007. [W] *Ekonomiczne problemy usług* (Changes in undertaking non-agricultural business activities by natural persons in selected rural communes of the Masovian Voivodeship in the years 1996-2007. [In] *Economic problems of services*), ed. Grażyna Rosa, 117-123. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Zając Dariusz. 2014. *Znaczenie pozarolniczej działalności gospodarczej rolników w procesie rozwoju wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich* (The importance of farmers' non-agricultural economic activity in the process of developing multifunctionality of agriculture and rural areas). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Zborowski Andrzej, Halina Pawlak, Jadwiga Gałka. 2019. Relacje społeczne między mieszkańcami wsi i ludnością napływową z miasta w strefie podmiejskiej Krakowa – przestrzeń konfliktu czy współpracy? (Social relations between local residents of villages and migrants from the city in the suburban zone of Krakow – a space of conflict or cooperation?). *Konwersatorium Wiedzy o Mieście* 4 (32): 51-63. DOI: 10.18778/2543-9421.04.04.
- Żmija Katarzyna. 2018. Determinanty i perspektywy prowadzenia działalności rolniczej w małych gospodarstwach rolnych z pozarolniczą działalnością gospodarczą (Determinants and prospects of conducting agricultural activities in small farms with non-agricultural activities). *Problemy Rolnictwa Światowego* 18 (2): 342-352. DOI: 10.22630/PRS.2018.18.2.61.

RELATIONS BETWEEN AGRICULTURAL AND NON-AGRICULTURAL
ACTIVITIES ON FARMS LOCATED IN THE KRAKOW
METROPOLITAN AREA

Key words: Krakow Metropolitan Area (KMA), non-agricultural activities, agriculture, diversification, suburbanization

ABSTRACT. The aim of the article is to assess the impact of non-agricultural activities conducted by a farmer on his agricultural activity. The subject of the research were various forms of economic activity developed on agricultural farms located in communes in the urbanized area of the Krakow Metropolitan Area. Field research was conducted in 2020-2022 among entrepreneurs and municipal councilors of randomly selected 21 territorial units. As a result of increasing urbanization and increasingly stronger suburbanization, contemporary transformations of urban spaces have changed the relationship between metropolitan cores and their surroundings. The transfer of metropolitan functions to the suburban zone is increasingly changing the conditions and possibilities of shaping spatial systems, including rural areas. Owners of farms located in the zones of direct influence of large cities attempt to de-agriculturalize their business or make efforts to diversify it. The relationship between agriculture and non-agricultural economic activity in entities operating in the metropolitan area is thought-provoking. The research results have shown that in most cases, non-agricultural activities have a destructive impact on the agricultural production of farms located in Krakow's impact zones.

AUTHORS

JUSTYNA BARCZYK-CIUŁA, PHD

ORCID: 0000-0002-1043-705X

University of Agriculture in Krakow

Faculty of Agriculture and Economics

Department of Economics and Food Economy

e-mail: justyna.barczyk-ciula@urk.edu.pl

TOMASZ WOJEWODZIC, PROF.

ORCID: 0000-0002-0817-4190

University of Agriculture in Krakow

Faculty of Agriculture and Economics

Department of Economics and Food Economy

e-mail: tomasz.wojewodzic@urk.edu.pl

Proposed citation of the article:

Barczyk-Ciuła Justyna, Tomasz Wojewodzic. 2024. Relacje pomiędzy działalnością rolniczą i pozarolniczą w gospodarstwach rolnych zlokalizowanych w Krakowskim Obszarze Metropolitalnym. *Annals PAAAE* XXVI (1): 11-26.